

© Lise Boissinot – CRDP d'Aquitaine

1. Objectius

2. Dessenh

3. Dialòg

4. Tèxtes

5. Documents iconografics

6. Documents complementaris

Garona, passant jos lo pont dins lo dessenh d'intrada, convida al viatge. Viatge dins l'espaci, l'unitat nos mena de las Landas au Monegue, de Besièrs a Tula e dins d'autres vilas importants, Tolosa, Bordèu, Nimes. Viatge dins lo temps, de las arrojnas romanas a la bastison de las catedralas e als quartièrs de banlèga d'uèi. Dire los luòcs, los nommar, los comparar, los veire coma de testimònis de l'istòria e de la vida d'uèi permetrà als joves de mièlhs s'apropriar la realitat de la tèrra d'òc.

1. Objectius

• Fonetica

Prononciacion de *u, o, ò, a*
Las triftongas

• Gramatica

Demonstratiu
Comparatiu
Interrogacion sus la quantitat
Imperatiu

• Foncion lengatgièra

Descriure de luòcs, de païsatges
Se desplaçar dins de vilas

• Lexic

Advèrbis de luòc
Vocabulari urbanistic e geografic

• Cultura

Coneissença de l'espaci occitan, elements istorics que li son ligats, toponimia. Los escolans se reportaràn a las mapas de las paginas 148-149 per precisar las localizacions.

2. Dessenh

Introduccion generala. § 3.2

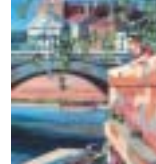
• Lo païsatge

Es particularament ric amb la perspectiva : de la parabanda en naut de l'escalièr, a Garona, lo pont, lo campèstre lonhdan. Colors e lutz seràn tanben de remarcar. L'ambient es a la tranquillitat, l'evasion, la doçor de viure e de contemplar la beutat.

Ont se tròban Guilhèm e Arnaud ? En naut d'un escalièr, long d'un cai, long d'un flume.

Quels son los elements del païsatge ? Un pont de pèira, amb una arca vesedaira ; lo flume ; de bastiments ; un mur ròse ; un cai per se passejar ; de gabarras (veire unitat 3).

Far trobar lo nom de la vila, en ajudant e en donant un per un los elements : una vila del sud-oèst occitan, lo flume ven dels Pirenèus, èra fòrça importanta a l'edat mejana, es bastida de bricas ròsas, es ara lo sèti de l'aeronautica. Quand Tolosa es identificada, demandar als escolans çò que coneisson de la vila. *Lo Capitòli ? Sant-Sarnin ?*

• Los personatges

Qui son ? Ont se tenon ? Que fan ? I a los que se passejan, los que se pausan, los que contemplan, los que fan de musica.

• Las gabarras

Son utilizadas per far de transpòrt ? A qué servisson ara ?

3. Dialòg

Introduccion generala. Anèx 1

• Primièr temps

L'explèitacion del dialòg oral metrà en evidéncia los advèrbis e preposicions de luòc :

Ont fan d'esquí nautic ? Del costat del Pont Nòu.

Ont prepausa de passar Guilhèm ? Davant la glèisa. Eca.

Parièr per lo vocabulari urbanistic :

Ont van los joves quand quitan lo cai de Garona ? Al còr de vila.

Per ont passan ? Per los escaliers.

Que li agrada pas tròp a Arnaud ? Las carrièras del centre.

• Segond temps

Far reemplègar oralament preposicions, advèrbis e vocabulari en traspasant la situacion a la classa :

Per ont passas per anar de la Comuna ? Per anar de l'Ostal de Vila al licèu ? Del licèu a la gara ? eca.

• Tresen temps

Dins l'explèitacion del dialòg escrich, s'explicitaràn los elements culturals :

Lo Capitòli, bastit al sègle XVIII a partir de bastiments mai ancians, es l'Ostal de Vila de Tolosa. Tolosa, vila romana, agnèt coma Roma son capitòle.

Lo Pont Nòu es tanben emblematic de Tolosa : foguèt bastit de 1544 a 1639.

La glèisa de la Daurada, long del cai de la riba drecha, èra una glèisa benedictina fòrça anciana : sa fondacion remonta al sègle VII, foguèt rebastida en 1776. Es famosa per son nom occitan (en causa de las decoracions de mosaïcas dauradas qu'aviá) e perque se i celebra cada an lo 3 de mai la messa de l'acadèmia dels Jòcs Florals.

Lo plan de la pagina 57 mòstra plan aquesta part del centre de la vila. D'entresenhas istoricas son donadas amb lo tèxt *Tolosa*, çai-sota.

S'explicitaràn tanben los emplecs de *aquesta* e *aquela*.

4. Tèxtes

Introduccion generala. Anèx 2

Los tèxtes permeton de far tornar emplegar e completar lo lexic de l'urbanisme, de la situacion dins l'espaci, los demonstratius. Permeton tanben d'explicitar d'unes aspèctes istorics per qualques vilas grandas (p. 57), e son l'escasença d'abondar las questions relatives als rapòrts entre lo centre e la periferia (p. 58), ièr e uèi (p. 59, p. 60, p. 61). La consultacion sistematica de la mapa de la pagina 148 permetrà d'ajudar los escolans a prene consciéncia de l'espaci occitan ; la de la pagina 149 tindrà compte del fach qu'és una mapa administrativa..

Lengadocian

2 Tolosa, p. 57

Pèire-Joan, lo narrator, es un guidaire excellent dins lo còr de vila de Tolosa. Ne dona a l'encòp la fisionomia, l'animacion, la vida, l'istòria, l'arquitectura, la riquesa, la beutat, tot aquò a tròces de segur. Sens oblidar aquesta facultat formidabla d'emportar lo visitor dins son revolum. Quand ditz que se sentís al còr d'una capitala, evòca la situacion actuala de Tolosa, capitala regionala. Oblidem pas tanpauc que Tolosa, incorporada al mond roman entre 120 e 100 abans nòstra èra, foguèt ja dos còps capitala dins son istòria : del reiaume visigotic al sègle VI e del reiaume

d'Aquitània al sègle VIII ; foguèt tanben la ciutat dels comtes de Tolosa, los Raimon, al'edat mejana, que cristallizèt la defensa de las tèrras d'òc contra los crosats e los barons del nòrd al moment de la *Croisade contre les Albigeois*, vertadièra guèrra de conquèsta. Es en 1152 que los capitols obtenguèron dels comtes la carta d'emancipacion de la vila. Sant-Sarnin, a la fin del tèxt, rampèla aquela epòca : es una basilica joièl de l'art romanic d'una granda beutat amb un campanièr plan original. Se pòdon veire al defòra de la glèisa los tombèls dels comtes Raimon VI e Raimon VII que foguèron escomenjats per lo papa per aver pas pro participat a la caça als catars.

La font godolina e la cort barròca referisson a la renaissença tolosana dels sègles XVI e XVII, tant economica coma culturala e literària. La lenga d'òc a l'epòca ne foguèt portaira e coneguèt un vam important.

La personalitat de la vila se vei tanben dins lo borbolh permanent de son centre, las matèrias, pèira e brica, las colors, gris e ròse, la *bonomia e lo gaubi* de la populacion. L'exploitacion del tèxt farà ressortir aquesta riquesa de Tolosa. Segon las coneissenças dels escolans, se podrà establir una comparason entre Tolosa e d'autres vilas occitanas que coneisson.

Òm se pòt reportar al plan del centre de Tolosa e al tèxt de la p. 58 del libre de l'escolan *Un sense demora a Tolosa*.

Autres imatges de Tolosa dins lo libre de l'escolan : p. 15 (metro) p. 38 (plaça del Capitòli) e p. 104 (carrièra del centre vila).

1 A Bordèu, p. 57

Lemosin

Lo narrator passa la nuèch defòra, sus una plaça del centre de Bordèu, que d'autres gents, sens ostals, i dormisson tanben. Los *bruchs de la vila*, de las gents, de las maquinas, de l'activitat economica, permetràn d'evocar l'esvelh d'una vila, de sas activitats en s'apiejant sus lo viscut dels escolans. Se podrà parlar tanben de la vida nocturna, tot al mens a partir de çò que ne sabon. Lo professor serà atentiu a l'emplec dels marcaires temporals : *la nuèch, lo jorn, lo matin, lo vèspre, lo ser* ; farà far de comparasons : *i a mai de bruch lo matin que la nuèch ; fai mens freg lo ser que lo matin ; i a mai / mens de mond sus... ; i a tant de bruch coma... ; al mercat las femnas cridan tan fòrt coma los òmes ; al mercat i a mai de femnas que d'òmes*, eca.

Seràn evocats tanben los luòcs de la vila : plaças, corses (nom donat a Bordèu, e mai a d'autres vilas occitanas, als baloards). A Bordèu, la màger part d'aqueles corses foguèron

establits a partir del sègle XVIII a l'emplaçament de barris ancians ; las pòrtas medievals fortificadas foguèron remplaçadas per d'arcs de triomfle (d'ont ven l'apelacion *archa*) del biais roman. Aicí, s'agís de la pòrta d'Aquitània sus la plaça de la Victòria, aital apelada aprèp 1918. Un dels bastiments de l'universitat dona sus aquesta plaça. Lo mercat grand de Bordèu (mercat dels Capucins) es pròchi : se compren aital la preséncia de las *ortalieras* e de las *femnas emb lor cabàs*. Bordèu es un pòrt que s'es bastit la fortuna sus lo vin, la fusta e las activitats dels servicis (*emplejats emb lors petitas servietas negras*).

Gascon

2 Un sense demora a Tolosa, p. 58

Lo narrator es un *sense demora* ; son agach sus la vida dels autres, çò que fan, çò que son, es lo d'un òme del defòra, d'un autre mond. Tot li es dur, dins la carrièra de Tolosa : lo freg, e aquesta vida dels autres per el estrangiera. Una vision totalament diferenta de la del tèxt *Tolosa*.

Lo tèxt se pòt metre en relacion amb l'illustracion *Immòbles a Cenon*, p. 60 del libre de l'escolan. Òm s'interrogarà sus las rasons que menèron aqueste jove a se trobar sens ostal, sus la responsabilitat individuala e collectiva d'una tala situacion.

Lo meteís personatge se tòrna trobar dins l'unitat 10, tèxt *Esmavuda*, p. 117 del libre de l'escolan.

1 Hami de viver, p. 58

Gascon

Una cançon simpla que, partida d'un moment de bonur arriba a l'interrogacion metafisica qu'abita tot òme e tota femna : quant de temps encara durarà ma vida ? Çò grèu de la question es adocit per lo repic. Se podrà far relevar los elements d'aqueste bonur umil e demandar als escolans çò que ne pensan, çò que per eles es lo bonur.

2 Catedrala de Tula, p. 59

Lemosin

La *Chanson lemosina* es una mena d'epopèia a la glòria dels eròis e grands personatges de Lemosin de l'epòca medievala. Joseph Roux, canonge de son estat, a Tula, es tanben l'autor d'una gramatica lemosina (1886). Son òbra repren la grafia dels trobadors en l'adaptant a la lenga moderna. Aital dobriguèt lo talh a la normalizacion de la grafia de l'occitan. (veire article D. Decomps, « Joseph ROUX (1834-1905) : Une nouvelle graphie pour une nouvelle littérature », dins *Revue des lettres, sciences et arts de la Corrèze*, tome 106, 2003)

Tula es lo caplòc del departament de Corrèsa, en Lemosin. Foguèt a l'edat mejana un centre drapièr important. Lo tèx evòca la bastison de la catedrala Sant-Martin entre los sègles XII e XIV, e mai que mai lo cloquièr o campanièr. Joseph Roux empeuta sus aquel fach un acte eroïc. Al jove Amanieu li triga d'èsser eròi en montant quilhar la crotz a cima del campanièr. L'entrepresa es perilhosa, vòl *arrestar lo còp* o puslèu *asartar lo còp*, lo temptar. I arribarà, mas la proesa virarà al drama, que, pres de vertige, tombarà al sòl.

Se remarcarà lo lexic de l'arquitectura. Al nivèl de l'exploracion del tèx, es possible de far imaginar una seguida, d'evocar las dificultats per montar.

Cossí fa Amanieu per montar ? Capita o non ? Que fa amont ? Que li pòt arribar a una tala nautor ?

1 Lo Manjatemps, p. 59 *Provençau*

Un òme, sol perque son amor se n'es anat, viatja dins sa tèsta e i ve de vilas que coneis. Trevat per l'idèa de la mòrt, es dins una nuèch que li fa paur, lo viatge es un escapatòri, viatge a l'asard per las vilas, viatge amb l'alcòl tanben, per oblidar. Las vilas occitanas citadas seràn situadas sus la mapa de la pagina 149 libre de l'escolan.

Se remarcarà l'espaci concernit e s'estudiarà çò fasedor o non fasedor d'aqueste viatge.

2 La ZUP nòrd, p. 60 *Provençau*

Una evocacion poètica de la ZUP, de notar perque aquò es puslèu rare. Nuèch d'estiu dins la ZUP, doça a la pèl, magica als uèlhs, susprenenta a las aurelhas, agradiva al nas. L'impression donada aquí es la d'un mond de beton qu'es pas incompatible amb la natura, perque es pas ostil

a las garrigas vièlhas. Mas qui pòt èsser lo narrador, aqueste *cavalièr de la cara trista* ? Que son aqueles *traucs pòirts dau castèu grand* ? Son los fantasmes del dròlle qu'apareisson aquí : lo cavalièr, es el ; lo castèl, la ciutat ; amb son imaginacion, fugís son environa reala.

Comparar la vision donada per lo tèx e l'illustracion a costat.

1 La vila càmbia, p. 60 *Lengadocian*

Aquí una vila que coneis, la nuèch, de cambiaments fantastics. Los escolans s'interrogaràn sus las rasons, los autors e los mejans d'aqueles cambiaments. Lo tèx es ric en lexic urban e domestic. Son exploracion podrà tornar prene lo lexic e desembocar sus una evocacion de la quita vila dels escolans e de l'ostal de cadun. Se podrà tanben evocar las impressions e los sentiments davant d'ostals embosenats coma se'n veson dins los mediàs en temps de guèrra o de cataclisme.

De Marselha a Vintimilha, novèla, p. 61

L'autor, Cesari Daugé, es un felibre gascon, un capelan que conta son viatge en Itàlia a sos amics. Aquí, escriu a Simin Palay, l'autor del diccionari (*Ua camada en Itàlia*, reeditat a Per Noste en 2001, per P. Guilhemjoan e J.-J. Fenié). Veire un autre pichòt passatge citat pagina 141, unitat 12.

Passa long de la còsta mediterrànèa, en tren. Sèm en 1901. Es esmiraudiat per lo paísatge que descobrís, se ditz dins lo *país de las fadas*. Se podrà interrogar sus *las rasons de son sentiment ; sus los elements del paísatge. Es parier lo paísatge al jorn d'uèi ? S'agís d'una letra a un amic : perqué un tal contengut per un tal destinatari ?*

Uèi, escrivèm de letras aital ? Perqué ?

5. Documents iconogràfics

Introduccion generala. Anèx 3

Coma los tèxtes, las ilustracions presentan diferents aspèctes de la vila : plans e noms (p. 57) ; carrièras e plaças (p. 58-59) ; extensions recentas (p. 60). Las localizacions seràn precisadas amb la mapa de la pagina 149.

Le centre de Toulouse, p.57

Aqueste plan correspond als luòcs citats dins lo dialòg entre Guilhèm e Arnaud, e ilustra lo tèx Tolosa de Roland

Pecout. Permet de visualizar la situacion del còr de vila pròche Garona.

Serà utilizat per far emplegar lo lexic : « seguir un itinerari, se dirigir » :

Cossí far per anar del Capitòli al Pont Nòu sens passar per la plaça de la Daurada ? Per lo camin mai long ? Per lo camin mai cort ? Eca.

Panneaux d'entrée de commune, p. 57

Aquí de panèls de signalizacion per una entrada de comuna. Son bilingües. Monthòrt se tròba dins las Landas, Chasluç en Vinhana-Nauta. Son dos exemples entre de centenats d'autres que, dempuèi qualques annadas, l'opinion publica a través d'associacions quicha alrèp de las collectivitats territorialas per installar una signaletica bilinga. Ja, en Bretanha, Alsàcia, País Basc, Catalonha nòrd, Flandras, es una practica correnta e quasiment generalizada. Aquò va dins lo sens de la visibilitat e de la reconeissença per los poders publics de l'existéncia de lengas autras que lo francés, e d'alhors anterioras a el, sus lo territòri de la Republica. Los panèls d'entrada de vila, sovent van de cotria amb una signaletica al dintre de la vila, de carrièras, plaças, monuments. Aqueste bilingüisme permet de restituir lo sens d'una apelacion per l'ortografia, o de tornar donar lo nom d'origina. Per exemple, lo barri de *Fontcarrade* (fònt carrada), la carrièra *En Rouan* (*en* es la particula que se metiá davant lo nom dels personatges importants a l'edat mejana) a Montpelhièr ; a Besièrs lo *Plan de las èrbas* perque se teniá aquí autres còps lo mercat dels legums. Citem tanben, e mai foguèsse pas en vila mas en Cevenas, lo còl « des treize vents » qu'es sonque de *tres vents* en occitan. La toponimia e la signaletica son ricas d'exemples aital. Se remarcarà que lo panèl en occitan de Monthòrt correspond completament als panèls oficials (colors), mentre que lo de Chasluç es diferent, benlèu mai occitan (colors e crotz de Tolosa).

Serà interessant de far far una recèrca sus la signaletica e los noms de carrièras, de far s'interrogar los escolans sus lo sens d'aquels noms (ex. : « rue Pargueminière » per *Pergaminièra*, carrièra dels fabricants de pergamins a Tolosa) e, s'aquò se presenta, de constituir un dorsier que podriá èsser mandat a las autoritats de la vila e al jornal local.

Palissade à Bordeaux, p. 57

Palencs de chantièrs e murs de bastiments desafectats, quand son pintrats, remplaçant tags e afichatges salvatges. Se podrà aquí far descriure aqueste engana-l'uèlh ; remarcaràn que completa un arbre real que sas rasigas e sa camba apareisson ; parièr, aucèls vius e fictius son presents. Dins la descripcion, s'utilizaràn los demonstratius, los advèrbis de luèc, l'interrogacion *Quant* ?

Fin de marché à Biot (06), p. 58

Sèm aquí sus una plaçòta de vilatge que, probable, lo mercat ven de s'i téner. Al centre, la font, de bancs a l'entorn ; una platana gròssa, una altra mai pichòta ; d'ostals cobèrts de teules romans, contravents barrats o dobèrts ; los magazins ocupan lo plan-pè. Es lo moment del recapte de miègjorn, pres a la franca-margalida sus los bancs.

Que fan los personatges ? Cossí son vestits ? Quala ora serà ? Quala sason pòt èsser ? Son d'aicí lo mond ? Perqué son aici ? Que manjan ? Dins qualas condicions ? D'unes se parlan pas, d'autres, òc. Que se pòdon dire ?

Se podrà parlar de la necessària preséncia d'un o maites arbres al centre d'una plaça, particularament dins lo sud (*Perqué* ?) e de qualques anomalies de transcripcions dels noms de plaças de l'occitan al francés. Ex. : « place de l'homme », que cal comprene coma *plaça de l'òlm / de l'olme*. Se pòt consultar lo libre de Josiana UBAUD, *Architecture et marqueurs végétaux en Provence et Languedoc*, Édisud, 1997.

À la Grande-Motte (34), p. 58

La fòto auriá pogut èsser presa dins un pòrt, qual que siá, l'estiu. Se tròba que s'agís del Motàs, çò que res laissa pas veire. Lo Motàs es una estacion balnearia d'Erau, bastida sus de tèrras vèrges e de vinhas a partir de 1963. Inaugurèt la politica d'amainatjament toristic de la còsta miegtterrana. Se denoncièt a l'epòca una politica que fasiá del sud occitan lo « bronza-cuol » de l'Euròpa, activitat sasonièra, al detriment d'autres activitats economicas permanentas. La situacion actuala de la còsta lengadociana ven confirmar aquela orientacion que desemboca sus un betonatge de mai en mai important, d'aglomeracions conflas que conflas l'estiu e a mitat vuèjas fòra sason. Veire tanben unitat 11, pagina 130 del libre de l'escolan.

Al primièr plan, un ton mai que gròs a la pesada sus una bascula e un drollet que lo finta ; una drolleta se dirigís cap al pòrt. *Son ensems los dròlles ? Perqué la filha se'n va ? Perqué lo dròlle agacha lo peis ?* Al segond plan, de veïculs utilitaris e de murs que semblan lo darrièr d'un bastiment comercial ; completament al fons, un canton del pòrt de plasença. Se podrà utilizar los comparatius : lo drollet es mai pichòt que lo peis, la camioneta de drecha es tan granda coma la del mitan...

Béziers, statue de Paul Riquet, p. 59

Quasi todas las vilas del sud possedisson d'esplanadas, luòcs de passejada, de rescòntre, de convivialitat. Son plantadas d'arbres, de platanas mai que mai. Son d'amainatjaments que datan del sègle XVIII o XIX e que remplaçan d'ancians barris. A Besièrs, las alèas Paul Riquet forman lo còr de vila. Al primièr plan, l'estatua de Paul Riquet. Facha de bronze (1838), es l'òbra de David d'Angers (1788-1856), escultor especializat dins l'esculptura comemorativa. Podrà èsser descricha : lo vestit permetrà de situar lo personatge al sègle de Loís XIV. L'estatua foguèt erigida en omenatge al bastisseire del « Canal royal du Languedoc » uèi, Canal del Miègjorn.

Pierre-Paul Riquet (Besièrs, 1609 - Tolosa, 1680), fermièr de las gabèlas, se vodèt la vida entiera, e mai i laissèt sa fortuna, a concebre e far realizar aquesta òbra, gigantesca per los mejans de l'epòca e destinada a facilitar lo transpòrt de las merças. Lo canal, edificat de 1666 a 1681, religa Tolosa a Seta. A Tolosa, es per Garona que se podiá accedir a Bordèu, puèi a l'Atlantic. Aital èra assegurada la joncion entre l'Ocean e la Mediterranèa sens aver a contornejar Espanha. Del costat de l'èst, lo canal de Ròse a Seta permet la comunicacion amb la valada de Ròse. Aqueste canal assegurèt la prosperitat economica de Lengadòc als sègles XVIII e XIX. Se compren que la vila de Besièrs aja tengut a celebrar son grand òme, d'autant mai que la vila possedís un pont-canal supèrbe e lo famós *escalier d'aiga* de las sèt restancas successivas de Font Seruna.

Veire p. 131 del libre de l'escolan, fotografia del Canal del Miègjorn e comentaris aferents (Unitat 11). La vida de Riquet es represa dins lo libre de segonda annada (Unitat 15)

Per ne saber mai :

www.canalmidi.com/

existís tanben una vidèo *Lo canal del Miègjorn* en occitan, realizacion Michel Fouet, disponibla a IDECO, BP 6, 81700 Puylaurens.

Tulle, le coin des Clampes, p. 59

En occitan de Lemosin, *clampes* es l'equivalent de *batalhar*, *bargassar*, al sens de parlar fòrça, de tot e de res. Las *clampes* son de personas que se regalan de dire, maldire, redire, malparlar, desaparlar. Cal creire qu'es un tip uman plan expandit a Tula per que la vila li aja consacrat un monument ! Benlèu es en derision...

La fotografia es interessanta per l'arquitectura urbana e los personatges. Abans de començar l'exploitacion, caldrà far situar Tula (mapa p.149 del libre de l'escolan).

Sus lo plan de l'arquitectura, remarcam aici un ostal d'angle entre doas carrièras, çò que lo met dins una situacion privilegiada d'observacion. Es de tres nivèls vesedors ; per cadun, una dobertura en faciada, çò que lascia supausar que correspond a un sol membre ; los ostals darrièr son mai largs. Las carrièras son pas fòrça largas, elas, perque sèm dins un quartièr ancian de Tula ; los ostals an de dos a tres estancis. I a pas fòrça circulacion ni animacion, benlèu serà lo moment de miègjorn. Es l'estiu (ombra, flors e parasòl al balet, vestits dels passejaires assetats). La carrièra d'esquèrra monta : Tula es dins lo fons de la valada de Corrèsa, s'agrandiguèt sus las pendas, mai solelhosas. Al fons de la carrièra de drecha, un bastiment grand del sègle XIX, qu'aculhís los servicis de la Prefectura.

Los personatges ocupan una plaça importanta. Son gaireben en simetria. Las famosas *clampes* son al centre de la fotografia. Las estatuas representan doas femnas. A lor biais de se vestir, de se penchenar, de se téner (far descriure) se pòt dire que son d'un mitan popular, del sègle XIX o debuta del sègle XX.

A quina escasença se rescòntran ? Que se pòdon dire ? Parlan longtemps ?

Aprèp aquelas questions, òm pòt metre en plaça un jòc de ròtle.

Mai bas, assetats sus la grasa, un òme e una femna. *Que fan ? Se parlan ? Perqué son aquí ? Perqué se parlan pas ?* Far establir un parallèl entre las doas situacions. Se remarcarà que la font, cara de pèira e d'aiga, de las gautas confladas, es exactament entre los dos parells. *Quina simbolica ?* La paraula que raja, que s'escampa e se pèrd ? Lo mutisme de la pèira ?

Cada vila, aital, a sos tips umans que representan de tissas, de traches de comportament, de caractèr. Los escolans ne coneisson, probable. Serà bon de los far trobar e de s'interrogar sus los estereotips.

Immeubles à Cenon dans l'agglomération bordelaise, p. 60

Las annadas 1960 visquèron una crisi importanta del lotjament. L'expansion demografica, l'exòdi rural, l'arribada dels rapatriats d'Àfrica del nòrd necessitèron la bastison de milierats de lotjaments. Las vilas grandas, per de rasons economicas (lotjar lo mai de mond possible al còst mai bas), tecnicas (bastison a partir de moduls realizats en usina) e ideologica (desseparar luòcs de trabalh e luòcs d'abitacion, coma o preconizava Le Corbusier), decidiguèron d'edificar a la periferia urbana d'ensems grands de torres e barras.

L'Estat fixèt los plans d'urbanisme : aital nasquèron las ZUP (zònas d'urbanizar en prioritat) e las ZAC (zònas d'activitats concertadas). Aital, de milierats de familhas trobèron lotjaments e confòrt modèrn.

Sus la fotografia, que data de 1975, se vei al primièr plan la rota larga e enquitranada, facilitant l'accès per las veituras. L'esclairatge public se fa sens fils aparents. Al segond plan, de caravanas (de rolòtas) testimònian que i a pas pro de plaça per tot lo mond ; o alara, son de romieus, de caracos, de gents del viatge, que se son pausats aquí temporàriament. Darrièr, tres torres d'un vintenat de plans (d'estancis), amb, a lor pè, un bastiment bas, benlèu una escòla o un centre sociò-cultural. Se podrà far una descripcion dels bastiments (situacion espaciala amb advèrbis e proposicions de luèc, demonstratius) e ipotetizar sus la preséncia de las caravanas. Rapidament, aquelas causidas urbanisticas mostraràn lors limits : marrida qualitat e sobretot problèmas socials nascuts de l'exclusion geografica, de la concentracion de familhas en situacion malaisida, de la coexisténcia de poblacions d'originas diferentas. Las torres de Cenon foguèron desrocadas. D'autres contunhan d'existir endacòm mai, a la periferia de las vilas grandas, amb totes los problèmas d'actualitat que se podràn abordar.

Aquesta illustracion pòt acompanhar lo tèxt *La ZUP Nòrd* (provençal 2). Se pòt tanben sarrar del provèrbi del naut de pagina.

Nouveaux quartiers à Fréjus (83), p. 60

Fréjus, fondacion romana del Ier sègle abans nòstra èra, coneis dempuèi cinquanta ans una fòrta expansion demografica. Uèi, compta 48 000 estatjants. Aicí es una altra mena de quartièrs nòus : ensem polidèd d'immòbles de talha mejana, dels teulats de tèules e loggiàs, apartenen probable a un lotiment. Se pòt notar una volontat d'integracion dins lo siti. Al primièr plan, un espaci vèrd amb de lèas, de pelenes e d'ametlièrs ; puèi las pilas arroïnadas de l'aqueduc roman que sus 40 km menava l'aiga de la Sianhòla a Fréjus. Se podrà descriure la fòto, imaginar qui son los estatjants, comparar amb la fòto precedenta.

Paul Guigou, vue de Saint-Saturnin-lès-Apt (1867), p.61

Paul Guigou

Paul Guigou es lo pintre dels paisatges provençals. Nascut a Villars (Vaucluse) en 1834 dins una familha aisada, poguèt consacrar sa vida a la pintura. Foguèt format a l'escòla de las Bèlas-Arts de Marselha puèi anèt a Paris. Es pròche l'escòla de Barbizon, pintra de paisatges *sus lo motiu* represa en talhièr, amb una paleta mai lumenosa e colorada. Rescontrèt probable Pissaro, Monet e Sisley sens apartèner al moviment impressionista. Expausèt regularament al Salon a partir de 1863, mas coneguèt pas la notorietat. Moriguèt a París en 1871.

Amb Paul Loubon e Adolphe Monticelli, Guigou aparten a l'escòla de Marselha, un corrent meridional de pintura pre-impressionista.

Lo tablèu

Lo tablèu representa la plana ras lo vilatge de Sant-Saturnin-lès-Apt, pròche lo vilatge natal de l'artista. Lo camin que mena al vilatge partís lo tablèu : a drecha, lo sòl roge d'un camp laurat ; a esquèrra, arbres e bartasses. Lo vilatge amb lo castèl en eminéncia, se sarra ras las còlas grises, a la broa entre la zòna salvatja e la zòna cultivada. Sus lo camin, femna, pedons e carreta. Se remarcan los tons cauds, que dominan lo roge e òcre. Ges de negre quitament pas per las ombras. Paul Guigou coma los impressionistas a una paleta clara e lo socit del rendut de la lutz.

Aqueste tablèu es de comparar amb la letra de Dauger trenta ans mai tard : es a la fin del sègle XIX que la sensibilitat artistica descobrís los paisatges provençals.

Uèi, aqueste sector de la Vau Clusa es fòrça mai cultivat e poblat.

Per ne saber mai

Se referir a l'obratge bèl de Jean-Roger SOUBIRAN : *Le paysage provençal et l'école de Marseille, 1845-1874*. Réunion des musées nationaux, Musée de Toulon, 1992.

6. Documents complementaris

Venon completar los diversès retraches de vila, evòcan d'aspèctes diferents d'urbanisme e d'ambient.

Clarmont

Lengadocian

(S'agís de Clarmont d'Auvèrnha.)

Perqué davali a Clarmont ? Es a París que vòli anar. Mas n'aviái un sadol de me téner drech sus tren. Dempuèi Besièrs contra lo carrèu. Los rences me petan. E seriá lèu mièjanuèch. Clarmont-Ferrand. Clarmont d'Auvèrnha. Aquí o endacòm mai. Es pro luènh ça que la del meu ostal. Degun me cercarà pas aquí.

Donc sortissi de la gara. Pas de paquets ni de farda. Res que ieu e qualque sòu.

Vila desconeguda. Clarmont. Pel primièr còp de la vida... Non, per tota la vida.

Coma davant totas las garas, una plaça. Travèrsi la plaça e la carrièra. Vau al lum. Vèrdas e rojas las letras gròssas, ostalariá e bar : *Mirabeau*.

Mirabeau o *Mirabèl* nòstra lenga. Nòstra lenga o solament la mia lenga : lenga d'òc.

Mirabeau. Aquí tot çò que me cal, me sembla. La musica d'una maquina. Las espatlas nusas de las filhas. De rires. A cada taula de potons. Me seti.

Tot sol encara. Tot sol. Cap de filha ven pas a ieu. Non es pas çò que cèrqui. N' i a qu'a beure e pagar. Pas mai ...

Joan BODON, *Lo libre dels grands jorns*, IEO, 1978

2 A Bordèu

Lemosin

(La màger part del tèxt es al condicional passat ; aquesta dificultat serà relativizada en explicant que *auriam* e *seriam* son los condicionals dels auxiliars aver e èsser. L'emplec d'aqueste mòde per l'autor s'explica per la situacion : un jovent ven de descobrir son amic mòrt sus son lièch e evòca en monològ çò qu'aurián fach e qu'èra previst, i aguèsse pas agut aquel auvari.)

En bas, la lojairitz fai coire son sopar. Me sembla que quo es de las saucissas, pas tu ? E dire que, de ser, nautres dos, auriam pogut nos en pagar un parelh, emb daus uòs fricassats e un grand plen veire de bon medòc. Auriam davalat l'escalier en botar nòstres impermeables, e seriam ribats dins la rua après aver profitat tant qu'auriam pogut de quela sentor que, aura, monta vers nautres perque avem pas colat vers ela. Defòra, los prumiers reverbers aurián nonmàs

començat d'esclairar la somiera dau ser d'octòbre, en esperar que lor lum venha pus viu emb l'arribada de la nuèch negra. Auriam marchat au long dau cors, onte los platanes laissen tombar lors fuelhas acidas, puei auriam engulhat la pita rua sorna onte lo rire de las filhas es inegau coma lo pavat de la chauçada.

Puei quò seriá estat los cais, onte los projectors esclairen los longs vòs de grumas odorantas, e onte los janglaments daus palancs se boiren au secodament de las chadenas e a de las chucadas misteriosas dins lo ventre daus bateus. Quauques pas enquera e auriam butit la pòrta clara d'Alfonse e botat nòstres nas dins las sietas fumantas e los balons de roge.

Jan GANHAIRE, *A la vita a la mòrt*, in *Lo libre dau reirlutz*, IEO-Novelum, 1977

Provençau

1 A Marselha : lo pònt trasbordaire

(L'autor, evocant un sovenir d'enfança, se tòrna trobar a son jove temps)

Sèrve totjorn un sovenir agradiu d'aquela visita au pònt trasbordaire.

Aqueu pònt, qu'a ren d'una meravilha, es pasmens per un quarantenau d'annadas un imatge indesseparable dau Pòrt Vièlh de Marselha. Tant que me sembla qu'es totjorn estat aquí... Sa durada de vida es corteta qu'au moment de la Liberacion de la vila, au mes d'aost de 1944, lei nazis que la vòlon arroïnar en plen fan espetar lo cepon nòrd çò que fai tanben tombar lo taulièr qu'es plus sostengut. E dins lo pòrt, per lo rendre inutilizable, te chonan de desenaus de naviris dont l'un, lo paquebòt *Cap Corse*, a l'intrada dau Pòrt Vièlh. Esta plus dau pònt trasbordaire que lo cepon dau caire au fòrt Sant-Nicolau que dona d'èr a una grua immensa. Es dinamitat l'annada d'après que pensan que lo pònt trasbordaire a plus d'utilitat. Mai rèsta d'aqueu pònt un imatge legendari, un pauc coma la *Tor Eiffel*, a París, qu'es una orror metalica, mai qu'es venguda lo simbòle d'aquela ciutat.

(Aquí, l'escrivan tòrna a son temps d'ara)

Ara se travèrsa lo Pòrt Vièlh en veitura, mai per lo dessota de l'aiga qu'an fach passar un tunèu format d'elements prefabricats.

Rèsta pas mens dins la cabeça dau mond aqueu sovenir dau pònt trasbordaire que pauc a pauc s'escafa dins la mementa deis joves davant l'estatua de la Vèrge de la Gàrdia, autre simbòle marselhés.

D'après Claudi BARSÒTTI, *Testimoni d'un niston de la guerra*, IEO 2002